

ספרא וסייפא

האמנם אסטורטיגיה פאביאנית במלחמת העצמאות?

אל"מ (מיל') פרופ' יהודה ואלך*

מערכת נכבדה,
בתימהון רב קראתי את מאמרו של ד"ר אורי מילשטיין, שהתפרסם ב"מערכות" 298. נטישת האסטורטיגיה הפאביאנית במלחמת העצמאות, ולמה בתימהון? משום שעל אף האיצטלה המדעית, כביכול, של המאמר, על שפע הציטוטים ומראי המקומות (שהנם סלקטיביים ובמרבית המקרים הוצאו מהקשרם), יש בו מידה רבה מאוד של הולכת שולל של אלה, שאינם בקיאים בעובדות. כי הד"ר הנכבד התעלם (או שמא לא ידע אותם!?) משלושה היבטים חשובים, שהשפיעו במהלך החלק הראשון של מלחמת העצמאות החל ב-29 בנובמבר 1947 ועד ל-15 במאי 1948 על האסטורטיגיה של היישוב היהודי בארץ ישראל ועל כוחותיו המזוינים.

הראשון — והחשוב שבהם — הכנת תכנית אסטורטיגית מקפת ויסודית וקיומה, הרי היא "תכנית ד"ר" עצם קיום תכנית זאת סותר את הצהרתו של ד"ר מילשטיין כי "היישוב העברי והתנועה הציונית הגיעו למלחמת העצמאות בלי אסטורטיגיה ברורה, בלי מטרות מדיניות וצבאיות מוגדרות ובלתי תכנית להתאמת האמצעים הלאומיים למטרות אלה. במלים אחרות: לא הייתה להם תורת ביטחון לאומי" ("מערכות" 298, עמ' 25). ובהמשך הוא טוען: "אסטורטיגיה כוללת לא גובשה בימי המלחמה; אנשי הפיקוד העליון העדיפו את האלתור והגמישות, שבהם היה כוחם יפה בעבר" (שם, עמ' 26). בטרם אדון ב"תכנית ד"ר" כדי לסתור את טענותיו של ד"ר מילשטיין, אביא ציטוט ממאמרו, העומד בסתירה לציטוטים דלעיל. באותו העמוד ניתן לקרוא: "לא היישוב היהודי יזם את המלחמה, שנועדה להגשים את מטרות הציונות. המלחמה נפתחה עליו. הוא ניסה להגשים את המטרות הללו לפני המלחמה ולאח-

הארץ; השלישית הייתה מיועדת למקרה פלישה של כוחות סדירים מהארצות השכנות — תהיה המטרה של תכנית ד' להשלים את שלוש התכניות הקודמות החסרים ולהתאימן למצב המשוער שיִצָר עם סיום השלטון הבריטי בארץ."

איך בכוונתי להיכנס כאן לפרטי התכנית. כל המעוניין לעיין בה ימצא אותה בספר תולדות ההגנה, בספר חטיבת "גבעתי" במלחמת הקוממיות (בעריכת אברהם אילון) והיא גם פורסמה, לרבות תיקונים ועידכונים, בחוברת "מערכות" מס' 263-264 (יוני 1978) שהוקדשה כולה לתש"ח. תכנית זו, שהושקע בה מאמץ תכנוני אדיר, מפרטת בפרטי פרטים את הנחות היסוד שלה כגון: האויב ומטרותיו האופרטיביות המשוערות, מצב השלטון הבריטי בארץ, התייחסות לכוונות שרווחו אז בדבר הקמת כוח בינלאומי להגשמת החלטת החלוקה של האו"ם והמטרות האופרטיביות שיתלו בהמשך פורטו תפקידי החילות השונים ואילו בחלק ב' למסמך פורטו לכל חטיבה בנפרד תפקידיה המפורשים (בספר "גבעתי" הנ"ל ניתן בעמ' 485 ואילך פירוט תפקידי "גבעתי").

תמונה בעיני העובדה שד"ר מילשטיין, המחפש בנרות "פאביאניזם", לא מזכיר כלל תעודה זו, הסותרת את טענותיו על העדר מטרות מלחמה. כמור כן סותרת עובדת פרסום מסמך בשם "שינויים בתכנית ד"ר" מ-11 במאי 1948 (11 חדשים אחרי פרסום המסמך המקורי) את טענתו ש"אסטורטיגיה כוללת לא גובשה בימי המלחמה"! מה גם, שעדכון זה לוקח בחשבון בצורה מפורטת את מגבלות הארגון והציוד המקצועי שות על החטיבות להגשים במלואן את המטרות שלהן. נמסר לי, כי ד"ר מילשטיין טוען שהעובדה ש"תכנית ד"ר" פורסמה ב-10 במרס 1948 מוציאה אותה ממסגרת התקופה שבה הוא דן, דהיינו ארבעת החדשים הראשונים של מלחמת העצמאות. אכן, דרושה ידיעה והבנה

רבה, ומהן גזרו המטרות המדיניות והאסטורטיגיות של המלחמה... (ההדגשות שלי — י"ו). ובהמשך מפרט המחבר המלומד שורה של מטרות מלחמה מפליגות, שנדונו בצמרת הפוליטית והצבאית והוא מסיים מניינן במלים: "וראי שאלה לא היו מטרות מלחמה מצומצמות, ובן-גוריון, מנהיג מפא"י ומנהיג היישוב העברי, רצה להשיג במהירות". ובכן, ד"ר מילשטיין, מה נכון, שהיישוב העברי והתנועה הציונית היו "בלי מטרות מדיניות וצבאיות מוגדרות" כדברך בעמ' 25 או "שהיו מטרות מלחמה... שבן-גוריון... רצה להשיג במהירות"? או שמא הנך משאיר לשיקול דעתו של הקורא הנבון, איזה מגירסות הסותרות לקבל?

ועתה ל"תכנית ד"ר". שם התכנית מעיד שהיא לא הייתה הראשונה בסדרת תכניות, כלומר שקדמו תכניות קודמות, דבר המעיד שהפיקוד העליון של ה"הגנה", הזרוע הצבאית של היישוב העברי בארץ ושל התנועה הציונית, היה ער לצורך בתכנון אסטורטיגי. אכן, דבר זה נאמר גם במפורש במבוא לתכנית שפורסמה ב-10 מרס 1948:

- 1. "מבוא
א. התעודה הנמסרת בתכנית זו היא השתלטות על שטחה של המדינה העברית והגנה על גבולותיה, וכן גם על גושי ההתיישבות והאוכלוסייה העברית שמחוץ לגבולות, נגד אויב סדיר, סדיר למחצה וזעיר — הפועל מבסיסים, אשר מחוץ לשליטת המדינה או מבסיסים הנמצאים בתוכה.
ב. תכנית זו מסתמכת על שלוש תכניות שקדמו לה, היינו:
(א) תכנית ב' ספטמבר 1945.
(ב) תכנית מאי 1946.
(ג) תכנית "הושע" — 1948.
ג. היות והתכנית הנ"ל — הראשונה והשנייה היו מיועדות לשלב המאורעות הראשון בפנים

* ראש המגמה להיסטוריה צבאית בביה"ס להיסטוריה ר"ה ע"ש זלמן ארן, אוניברסיטת ת"א.

בתהליכי תכנון אסטרטגי כדי להבין שתכנית כזאת לא נוצרה יש מאין. לו טרח ד"ר מילשטיין להתעמק באופן הכנת תכנית כזאת, היה מגלה, כי עסקו בה זמן רב וטיעונו - אם אכן נטען! - אינו עומד במבחן העובדות והמציאות! ההיבט השני שהמחבר התעלם ממנו - אם כי פה ושם יש במאמרו רמזים לכך! הוא הימצאות הצבא הבריטי בארץ. להנהגה המדינית ולמטכ"ל ה"הגנה" היה ברור שאין בשום פנים ואופן להגיע לידי עימות עם הכוח הצבאי הבריטי, שמנה ערב הפינוי הבריטי כ-100,000 חיילים. במסמך "שינויים בתכנית ד" מה-11 במאי 1948 נאמר מפורשות:

(ב) השלטון: -

תכנית "ד" התבססה על ההנחה שפחות בריטיים לא יהיו קיימים יותר בארץ בעת הפעולה. בהתאם להתפתחות הנוכחית יש צורך בתיקון הנחה זאת. קיים ביטחון כמעט מלא שכוחות בריטיים יישארו באזור חיפה, באזור רפיח ובצורה זו או אחרת אולי גם בתוך או בסביבת ירושלים. גם אם אין לקבוע, לפי שעה מה יהיה קו הפעולה של כוחות אלה, יש להביא בחשבון את עצם קיומם כגורם משפיע על ההתפתחויות הצבאיות בארץ, לאחר סיום ה- מנדט.

כמו כן אין להוציא מכלל אפשרות שכוחות אלה ישתמשו בתירוף הבטחת קווי התחבורה שלהם לשם השתלטות על עורק ראשי זה או אחר, ועל השטח הסמוך לו.

הנחה אחרונה זו אכן התאמתה. כיום, עם פתיחת הארכיונים הבריטיים, אנו מגלים שכראש דאגות השלטון הבריטי הייתה הבטחת הפינוי הבלתי-מופרע של הכוח הצבאי לעבר שטחי הפינוי ברפיח ובחיפה. בשעתו ראינו בהפגזת יישובים יהודים דוגמת נירים ונען ובעקירת כוחות הפלמ"ח משייח-ג'רח רשעות בריטית אנטי-יהודית. כיום אנו יודעים, שחסימת כביש עזה-רפיח הביאה להפגזת נירים,

חסימת כביש צומת בילו-רמלה להפגזת נען, כדי להבטיח את צירי הפינוי דרומה וצפונה ואילו את פרשת שייח-ג'רח יש לראות על רקע העובדה שהנציב העליון הבריטי צריך היה לנסוע מארמונו אל שדה התעופה בקלנדיה כדי לטוס לחיפה, ממנה התפנה עם סיום המנדט, ולא התקבל על דעת השלטון הבריטי - כל עוד היה קיים מבחינה חוקית!, שהוא יהיה במסע תלוי בחסדי כוחות המגן היהודים.

כמבט לאחור יש לשבח את ההנהגה היהודית על כך שלא נגררה לעימות חסר-טעם עם הצבא הבריטי. אכן, ד"ר מילשטיין עצמו מצטט דברים שנאמרו בישיבת הפיקוד העליון: "אנו כבולים, במידה רבה, כי אסור לנו להתגרות בכוחות השלטון" ("מערכות" מס' 298 עמ' 27). לכן לא ברור כיצד הגיע ד"ר מילשטיין למסקנה הבלתי מובנת ש"מה שעשו היהודים החל באפריל, הם יכלו לעשות גם לפני-כן. הפיקוד העליון, שהגויס... כחששותיו מפני הבריטים, שילם בעד הטעויות בהערכה בסיכונים מדיניים, ובחיי לוחמים רבים". האמנם ניתן לשער שעומת בלתי הכרחי עם הכוח הבריטי היה כרוך בסיכונים מדיניים גדולים יותר ואף באכזרות גדולות יותר כנפש והיה גם לטובת האויב הערבי.

ההיבט השלישי נוגע למצב הכוחות היהודים. ולמצבת החימוש שלהם. אין לך שיטת מחקר פסולה יותר מהניסיון לנתק מאורעות מתקופתם ולדרון אירועים שהתרחשו בנסיבות של 1947 - 1948 על פי הנסיבות של 1985. במה הדברים אמורים? ד"ר מילשטיין, הרגיל לצה"ל של ימינו, המשופע באמצעי לחימה, מתקשה להבין ואף רק לדמיין מה פירוש הדבר, שהינן נאלץ להלחם בתנאים של מחסור חמור בנשק ובתחמושת (ולא נזכיר כאן כלל העדר ארטילריה, שריון ומטוסי קרב). במסמך "שינויים בתכנית ד" נאמר בסעיף "מצב כוחותינו" ש"אין בידינו להגיע לתקן המלא של תכנית ד". נאמר שם שאפילו לקראת החודש הקרוב, כלומר מאי-יוני 1948, תגיע

מצבת הכוח הלוחם בחטיבות לכל היותר ל-70% מהתקן הן בכוח אדם והן בחימוש. האם מסוגל ד"ר מילשטיין, תוצר של צה"ל המצויד היטב באמצעי לחימה ובכוח אדם לתפוס בכלל מה פירוש הדבר שבמחלקת חי"ר ישנם 30-35 תת-מקלעים מסוג "סטן" ורק חמישה רובים והבעיה הייתה כיצד להתקרב אל אויב, המצויד במקלעים בינונים, מקלעים ורריים והמסוגל לכן לפתוח באש בטווח 800-1000 מטרים, כאשר אתה מסוגל לפתוח באש יעילה רק מטווח של 70 מטרים? והרי זה היה המצב שבו נתקלו כוחות השדה עד הגעת הנשק שנרכש בחו"ל!! מבצע "נחשון", שבו רואה המחבר נטישת האסטרטגיה הפאביאנית, נתאפשר רק הודות לעובדה שהגיע ערב המבצע משלוח ראשון של רובים ומקלעי מ"ג 34 מצ'קוסלובקיה לשדה התעופה בבית דרס (ליד באר טוביה). זוכר אני, כיצד ישבו חיילי "נחשון" במחנה בילו בלילה לפני המבצע ותוך כדי האזנה ללהקת בידור צבאית ניקו את הנשק, שזה עתה נפרק מהמטוס, מן הגרזי בו היה ארוז. כיצד ניתן לטעון ש"מה שעשו היהודים החל באפריל, הם יכלו לעשות לפני-כן"? לד"ר מילשטיין פתרונים!! ועוד הערה. בעמוד 25 של מאמרו כותב ד"ר מילשטיין: "בעקבות האמרה המפורסמת של קלאוזוביץ אין תכנית שתעמוד בפני המגע הראשון של המלחמה". ולעניין זה אומר לו: מובאה זאת איננה של קלאוזוביץ! היא נכתבה על-ידי גרמני אחר פון מולטקא (הקשיש!)! היות שאינני חושב שד"ר מילשטיין קרא את כתבי קלאוזוביץ ואף לא את כתבי מולטקא, אזכיר כי מובאה זאת מופיעה בספרי תורות צבאיות ("הוצאת מערכות", 1977) בעמוד 70. ובמקור היא ממאמר של פון מולטקא "על האסטרטגיה" שראה אור בשנת 1871. ציטוט דבריהם של גדולי ההוגים מוסיף נופך למאמר המתיימר להיות מדעי, אך אם אינך בקי בהם, מוטב לא להתלות באילן גדול ובוודאי לא באילן הלא נכון!!!

איפה תכנית ד', איפה הבריטים?

אלימ א'

במאמר "נטישת האסטרטגיה הפאביאנית במלחמת העצמאות" (מערכות 298, מרס - אפריל 1985) מעלה ד"ר

ראש מחלקת היסטוריה במטכ"ל

וויח זמן ולצבור כוח. אלא שהמסבר בדרכים בסוף חודש מרס 1948 הוכיח כי האסטרטגיה המשהה, ה"פאביאנית", פשטה את הרגל, ולא נותרה ברירה אלא לעבור ליזמה התקפית נרחבת ולמלחמת הכרעה. על המחדל שבהתמהמהות זו שילם הפיקוד העליון, אליבא דמילשטיין, "בסיכונים מדיניים ובחיי לוחמים

רבים" (שם, עמ' 28)

אכן, תיזה מעניינת. השאלה היא רק אם גם נכונה. לשאלה זו כבר נדרש, בהזדמנות אחרת, ד"ר מאיר פעיל, שעמד על כך כי להגנה הייתה גם הייתה תכנית — תכנית ד' — שהיוותה כל מה שמי-לשטיין טוען שתסר: תכנית אסטרטגית ליצירת רצף טריטוריאלי, להיערכות מול הפלישה הצפויה, ולבניית מסד למלחמת התנופה שתבוא בהמשך, זה היה התרגום האסטרטגי והאופרטיבי למטרות המדיניות של המלחמה, שמילשטיין — אחרי שקבע שלא היו — מונה אותן: הגשמת מטרות הציונות, התיישבות ועלייה, הקמת המדינה, שלום עם ערבים, ועוד. תכנית ד' לא באה לעולם בחודש מרס 1948. קדמו לה תכנית א' מ-1941 (!), תכנית ב' מ-1945, תכנית מאי 1946, ותכנית "יהושע" מ-1947, היא עוצבה בשלהי 1947, בעקבות ה"סמיר" הממ" ושך שניהל בן גוריון באותה שנה. הכישלונות במלחמה על הדרכים לא הולידו תכנית חדשה — הם רק זירזו הוצאתה לפועל של תכנית שהתגבשה קודם לכן. קשה להאמין שחוקר כד"ר מילשטיין אינו יודע זאת, אך העובדות הללו מפריכות את התיזה שלו מעיקרה, ומקלקלות את התמונה שעל פיה צמרת

היישוב גילתה עיוורון מוחלט. לכן אין זכר להן במאמרו.

גורם נוסף, שמילשטיין מזכיר אמנם ברפרוף, אך ממעיט מאוד מהשפעתו על מהלך האירועים הוא הגורם הבריטי. מן המאמר מתקבל הרושם כאילו המאבק בינינו לבין הערבים התחולל בוואקום, וכי רק אזלת ידינו מנעה מאיתנו להשיג הכרעה בשלב מוקדים יותר. אך האם בחדשים הראשונים של המלחמה היה ניתן לקבל החלטות על ניהול מתקפה נרחבת, עם יחידות צבאיות בהיקף מלא, עם נשק מסייע ולבצעה בפועל מבלי להגיע להתנגשות עם הבריטים? אפשר אמנם לטעון, כפי שטוען מילשטיין שהייתה הגזמה בחשש מפני הבריטים. אלא שצריך גם להוכיח זאת. יש לזכור כי הייתה אי בהירות באשר לכוונות הבריטים, הייתה אי עקביות ביחסם אל הערבים מזה ואל היהודים מזה (למשל בתקריות בדרכים, בחיפוש נשק מגן בשיירות ובמסירת מתקנים צבאיים במהלך הפינוי). והיו גם דוגמאות ליד קשה שגילו הבריטים כלפי פעילות צבאית יהודית: איום בהפגזה ארטילרית, אם לא תיפסק המתקפה על טבריה; איום דומה בקרב על יפו — שלא להזכיר את ההתנגשות המזוינת עם האצ"ל ביפו; סילוק הפלמ"ח

באש משיח' ג'ראח, במהלך מבצע "יבוס", ועוד. וכל זאת באפריל-מאי 1948, כשהבריטים כבר ברגל אחת בחוץ, ולא בחודשים הראשונים של המלחמה! אבל מילשטיין מתעלם מכל זאת, וטוען בביטחון כי "מה שעשו היהודים באפריל, הם יכלו לעשות גם לפני כן" (שם, עמ' 28).

ד"ר מילשטיין טוען בעקביות מזה שנים, כי קיים כביכול קשר של השתקה ושל טשטוש מצד הממסד האקדמי והצבאי בכל הנוגע למלחמות ישראל. והנה הוא הלוחם לחשיפת "האמת" באמפרסם את גירסתו על תש"ת, כשהיא לוקה באופן ברור ביסודותיה העובדתיים - וכי ניתן באמת לחקור את מלחמת השחרור ואת שלביה הראשונים מבלי להתייחס לתכנית ד' ותוך התייחסות חלקית בלבד להשפעתם של הבריטים - ולפיכך גם מטעה במסקנותיה המחקריות. ישנה מידה רבה של אירוניה היסטורית בכך שניחנה לד"ר מילשטיין האפשרות להתבטא מעל במת מערכות - הביטאון שנוסד לשם עידוד המחשבה הצבאית ע"י מנהיגי היישוב, שאותם מנגח ללא ביסוס יתר, ההיסטוריון הנכבד במאמרו....

(המשך מעמ' 49)

מסודר של קבלת החלטות ולהסתייע במומחים, יועצים וחברים, שאתה סימך עליהם.

בארגון העובר צמצומים גדולים, מתפשטת תחושת האבדן: כולם חשים שמשוהו חשוב נעלם. זה מחייב אותך לתת לסובבים אותך ולפקודיך הרגשה שאתה פועל בהיגיון ועל-פי מחשבה סדורה ותכליתית. בהתנהגותך, תצליח לעצב לאנשים אחרים את הביטחון בעולמם וכן תעניק להם משמעות חדשה לפעילותם בארגון.

עליך לתת לאנשים את תחושת המשמעות שבקרבן ובהשקעה. עליך להצביע לפני האנשים על הקשר שבין מעשיהם היומיומיים לבין האפשרות לשיפור המצב. עליך להראות להם, כי בקצה המנהרה יש אור. בתפקידך, כמנהל וכמפקד, יש אפוא שני היבטים: אתה מוליך את הארגון לעתיד אחר, שבו יצטרך הארגון לפעול בתנאים אחרים. זה ההיבט שלך, כמתכנן ומבצע של אסטרטגיה; ההיבט השני הוא חברתי-אנושי: עליך לעודד את אנשיך,

לטעת בהם את האמון ביכולתם לבצע את השינויים הנדרשים, גם אם הם טובים לים מהם.

על השימוש ביועצים ומומחים, ראה מאמרו של גדעון ברקמה: "ייעוץ ארגוני בתקופת משבר כלכלי", בהוצאת בית הספר לפיתוח מנהיגות, צה"ל 1984.

רס"ן גדעון ברקמה

